

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗПОДІЛУ РИЗИКІВ В ЛАНЦЮГУ ТОВАРОРУХУ МОЛОКА ВІД ВИРОБНИКА ДО СПОЖИВАЧА

В сучасних ринкових умовах господарювання та в період соціально-економічної кризи в Україні особливо гостро стоять питання забезпечення ефективного функціонування підприємства АПК та мінімізації ризиків виробництва агропродовольчої продукції. Загальновідомо, що саме ризиковість виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції є одним з ключових чинників, які відштовхують інвесторів від вкладення капіталу в агропромисловий комплекс України. Пропонована стаття присвячена проблемам розподілу ризиків між учасниками товароруху молока від товаровиробника до кінцевого споживача. Автором розглянуто основні ризики, які при цьому виникають та запропоновано основні методи мінімізації цих ризиків.

Ключові слова: ризик, сільськогосподарський товаровиробник, молокопереробне підприємство, фактори ризику, мінімізація ризику, товарорух.

В современных рыночных условиях хозяйствования и в период социально-экономического кризиса в Украине особенно остро стоят вопросы обеспечения эффективного функционирования предприятий АПК и минимизации рисков производства агропродовольственной продукции. Общеизвестно, что именно рискованность производства и реализации сельскохозяйственной продукции является одним из ключевых факторов, которые отталкивают инвесторов от вложения капитала в агропромышленный комплекс Украины.

Данная статья посвящена проблемам распределения рисков между участниками товародвижения молока от товаропроизводителя к конечному потребителю. Автором рассмотрены основные риски, которые при этом возникают и предложены основные методы минимизации этих рисков.

Ключевые слова: риск, сельскохозяйственный товаропроизводитель, молокоперерабатывающее предприятие, факторы риска, минимизация риска, товародвижения, факторы риска, минимизация риска, товародвижения.

In current market conditions and the period of social and economic crisis in Ukraine is particularly acute question the effective functioning of agribusiness and minimize production risks agri-food products. It is well known that it is the riskiness of production and sales of agricultural products is one of the key factors that discourage investors from investing in agriculture of Ukraine.

This article focuses on the problems of risk sharing between participants goods movement of milk from the producer to the final consumer. The author considers the main risks that arise at this and offered basic techniques minimize these risks.

Key words: risk, agricultural producers, dairy processors, risk factors, minimizing risk goods movement, risk factors, minimizing risk goods movement.

Постановка проблеми. Еволюція підприємництва в сфері виробництва і переробки молока характеризується великою кількістю учасників на всіх ланках ланцюга «виробництво – переробка – споживання», а також підсилюванням інтеграції системи. При відсутності ефективної державної підтримки в сфері молочного скотарства, змушує молокопереробні підприємства, які мають більший вплив на ринок, передавати більшість неприйнятних ризиків сільськогосподарським товаровиробникам чи кінцевим споживачам. Прикладом цього є сезонні коливання цін на молокосировину при незмінній роздрібній ціні на продукцію молокопереробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означені проблеми розглядаються в роботах В.Г. Андрійчука, В.В. Вітлінського, В.М. Гранатурова, В.І. Грушка, С.І. Наконечного, О.Л. Устенка, О.Д. Шарапова, А.І. Ястремського та інших учених. Проте кожний крок досліджень з ризикології висвітлює й нові проблеми, що обумовлює необхідність подальшого розвитку теорії економічного ризику в методологічному і концептуальному аспектах, розробки механізмів, методичних підходів і інструментарію для адекватного вирішення множини практичних проблем, які виникають на всіх рівнях ієрархії управління як в народному господарстві загалом, так і в товарорусі молока від виробника до споживача.

Мета статті – розкрити систему розподілу ризиків в ланцюгу товароруху молока від виробника до споживача.

Виклад основних результатів дослідження з елементами новизни. При виробництві, переробці і збуті молока та молокопродуктів можна виділити декілька видів ризиків в залежності від їх природи та впливу:

- Виробничі ризики – виробництво і переробка сировини, дистрибуція.
- Маркетингові ризики – ціни, дистрибуція, потреби та бажання споживачів.
- Фінансові ризики – рентабельність виробництва, вартість фінансових ресурсів, девальвація, інфляція, тощо
- Юридичні та інфраструктурні ризики – юридичні, робоча сила, зовнішнє середовище, суспільна політика [1, С.121].

Перелік видів і ризиків, наведений вище, не є повним, але він показує наскільки складним є процес визначення ризиків і розробки стратегії з управління ними для ланки товароруху молока від виробника до споживача.

Виробничі ризики продовжують значно впливати на діяльність сільськогосподарських підприємств. Підприємства впроваджують нові і прогресивні технології, але вони повністю не виключають ризики, а тільки змінюють природу та вплив ризиків. Так, впровадження інтенсивних технологій виробництва молока призводить до зростання відсотку вибуття корів. Так, в сільськогосподарських підприємствах, які використовують інтенсивні методи утримання корів термін їх утримання становить 3-4 лактації. Основними причинами є хвороби: гіпофункція яєчників, цироз печінки, ратиці. Відсоток вибраковки становить 15-27%.

Молокопереробні підприємства прагнуть мінімізувати виробничі ризики своїх партнерів і співробітничать з виробниками. Основними видами такого співробітництва є створення вертикально інтегрованих структур агробізнесу і укладення виробничих контрактів [1, С.121]. Як свідчить діяльність сільськогосподарських підприємств, в яких інтенсивно розвивається молочне скотарство, більшість з них інтегровані в численні фінансово-промислові групи, які об'єднують сільськогосподарські підприємства, молокопереробні підприємства, що в більшості випадків знаходяться поза межами Хмельницької області і змушені забезпечувати виробничі потужності інтегрованих молокопереробних підприємств. У довгостроковій перспективі ці види співробітництва допомагають стабільно працювати всім сторонам цих контрактів. Прикладом стратегічного спрямування на розвиток молочного скотарства є діяльність СТОВ «Шумівецьке» Хмельницького району, де за рахунок внутрішніх фінансових ресурсів було нарослено поголів'я дійного стада до 1100 голів, при середньорічних надоях не нижче 7000 кг.

Економічним підґрунтям вибраного виробничого напрямку є довгострокові угоди на постачання молока вищого гатунку з ВАТ «Деражнянський молокозавод», де виготовляють молокопродукти дитячого харчування.

Нарощування поголів'я високопродуктивних корів в СТОВ «Шумівецьке» відбулося ще в 2004 році, коли навіть за високої продуктивності корів молоко в сільськогосподарських підприємствах було збитковим.

Першопричиною – є бажання ВАТ «Деражнянський молокозавод» мати постійних партнерів у вигляді вищеназваного господарства у молочному бізнесі. В той час за рахунок

зниження прибутку молокопереробне підприємство підняло закупівельну ціну до такого рівня, щоб забезпечити прибуткове виробництво молока в сільськогосподарському підприємстві, оскільки відтворення стада для здійснення промислового виробництва молока може тривати протягом досить тривалого часу. В той же час переробник мінізував ризик забезпечення сировиною шляхом підписання довгострокової угоди, в якій було зазначено по роках нарощення виробництва молока певної якості.

Сільськогосподарські підприємства зазвичай приділяють більше уваги виробничим ризикам, так як основною ціллю своєї діяльності вважають кількість і якість одержаної продукції, а не фінансовий результат [3, С.121]. Необхідно відмітити, що маркетинг продукції є основною проблемою для виробників молока. Згідно дослідження аграрного сектору України в 2009 році, біля 82% виробників мають складності з реалізацією своєї продукції. Крім того, нездатність вигідно продати продукцію є головною причиною несвоєчасного повернення кредитів (71% респондентів).

При надмірній пропозиції продукції, посередники та переробники занижують закупівельні ціни, оскільки краще знають ринки споживання і не хочуть приймати на себе маркетингові ризики. Прикладом є необґрунтоване зниження закупівельних цін на молоко в 2005-2006 рр. Нині склалася парадоксальна ситуація на ринку молока через те, що в Україні молоко високої якості коштує набагато дорожче, ніж у країнах ЄС. Так, закупівельна ціна на молоко в нашій країні на 10-15% вище, ніж у Європі. При цьому в Україні взагалі не вистачає високоякісного молока – сировини, і тільки в останні два роки ситуація з якістю молока дещо покращилася [4, С.329].

Основні причини високих закупівельних цін на молоко в Україні – його висока собівартість і низька продуктивність у цій галузі. Крім того, на нашу думку, несприятливу ситуацію посилюють торгово-посередницькі структури, через які проходить до 30% молочного ринку: вони скуповують молоко за завищеними цінами, а потім перепродають його, при цьому не звертаючи особливої уваги на якість продукції.

Необхідно зауважити, що посередники, переробники і дистриб'ютори, проміжні ланки агробізнес – ланцюга, завжди приймають на себе частину фінансових і маркетингових ризиків. При настанні фінансових ризиків – девальвації, інфляції, різкій зміні процентних ставок по кредитах – середні ланки агробізнес – ланцюга мають обмежені можливості з передачі частини ризиків іншим ланкам. Виробники мають можливість реалізувати продукцію в більш сприятливі строки або передбачити в контракті валютне застереження. В той же час, ринок споживання сільськогосподарської і переробленої продукції звичайно є нееластичним і різке підвищення або зниження цін не викликає відповідної реакції споживачів.

Виробники молокопродукції виступають в якості компенсуючої і гарантуючої ланки для всієї системи агробізнесу. Виробники хочуть отримати максимум продукції для отримання максимальних доходів. Це збільшує пропозицію продукції на ринку і призводить до зниження цін. Прикладом є сезонне коливання надходження молока на переробку від сільськогосподарських товаровиробників різних форм господарювання. У зимові місяці на молокопереробні підприємства Хмельницької області надходить близько 22,0% від загального обсягу молока, навесні 24,0%, влітку, 32,0%, восени 22,0%. Коефіцієнт сезонності складає 1,7 – 1,9. Збільшення коефіцієнта сезонності зумовлене підвищенням обсягів закупівлі молока в літній період.

Нерівномірність надходження молока впродовж року впливає на рівень завантаженості виробничих потужностей переробних підприємств, внаслідок чого виникають труднощі із рівномірним забезпеченням споживачів молочними продуктами. У літній період виникають труднощі зі зберіганням виробленої продукції, унаслідок її надвиробництва, підприємства часто наймають тимчасових працівників. Недостатня кількість сировини у I і IV кварталах призводить до спаду виробництва і необхідності пошуку нових сировинних зон [5, С.93].

Фермери більшості країн визначають маркетингові і цінові ризики як найважливіші і найзначніші, від яких залежить виживання їх господарств. Характеристики ринків і ступінь їх організації впливають на рівень та можливість перерозподілу ризиків в агробізнесі. Можна виділити декілька факторів, які визначають критичність маркетингових ризиків для сільськогосподарських підприємств:

- виробники сільськогосподарської продукції постачають свою продукцію на порівняно нееластичні ринки;

- максимальний рівень виробництва узгоджується з метою індивідуального виробника отримати максимальний дохід, оскільки індивідуальні сільськогосподарські підприємства не мають значного впливу на формування цін. Але перевиробництво продукції викликає значні коливання цін і, в результаті, знижує доходи підприємств;

- інтеграція в агробізнесі збільшила вплив на ринок більшості агробізнес – партнерів. Виробники мають погоджуватися з цінами, запропонованими переробниками та іншими партнерами, або шукати альтернативні канали збуту. Споживачі можуть коректувати ціни на товари, виходячи з потреби і платоспроможності. Завдяки впливу на ринок, інтегровані системи агробізнесу мають більше можливостей переміщувати неприйнятні для них ризики на крайні ланки агробізнес – ланцюга – на виробників сировини і кінцевих споживачів.

Концентрація дозволяє перерозподілити ризики від виробників і переробників на споживачів. У цьому контексті можна виділити наступні ефекти та наслідки концентрації:

- споживачі наражаються на три ризики: адекватна пропозиція, якість та безпека продукції, ціни;

- в розвинутих країнах ризик достатньої пропозиції продуктів харчування управляється завдяки балансу державної політики і приватного виробництва, інвестиціями в систему постачання і дистрибуції та раціональною поведінкою виробників продукції, які прагнуть збільшення продуктивності і кількості продукції;

- ризик якості та безпеки продукції можна значно зменшити, впроваджуючи нові технології зберігання і обробки, підвищенні санітарних вимог, тестування продукції;

- для зменшення ризиків якості продуктів харчування, в якості регуляторних інструментів, державні органи можуть розробляти стандарти якості та безпеки продукції;

- роздрібні споживачі, як і виробники продукції, також є суб'єктами, які платять встановлену ринком ціну і мають обмежений вплив на нього. Ця ціна відображає витрати і вигоди зростаючої концентрації та зменшеної конкуренції на обох рівнях – оптовому рівні (вертикально інтегроване виробництво, переробка і дистрибуція); і на роздрібному рівні (горизонтально інтегровані супермаркети);

Збільшені витрати на виробництво сільськогосподарської продукції призводять до підвищення роздрібних цін для споживачів. В той же час, зменшення витрат на вирощування та зниження закупівельних цін на сировину набагато повільніше відображаються на роздрібних цінах на продукти або взагалі не викликають зміни цін. Прикладом є відсутність сезонних коливань на продукти молоко переробки в роздрібній торгівельній мережі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Прийняття ризику має підкріплюватися економічними вигодами для суб'єкта, який погоджується прийняти цей ризик на себе. В той же час потенційні вигоди мають відповідати економічній вартості ризику. Якщо проміжні партнери агробізнесу ідентифікують більшу кількість і обсяг ризику, ніж вони можуть прийняти на себе, то вони будуть намагатися перерозподілити ризики на інших суб'єктів, які знаходяться на початку або в кінці ланцюга з постачання продуктів харчування. Частіше всього це відбувається через зниження закупівельних цін на продукцію від сільськогосподарських виробників та через підвищення цін для кінцевих споживачів.

Концентрація та інтеграція в сфері виробництва та переробки молока збільшує вплив на ринок інтегрованих та концентрованих підприємств до такого ступеню, коли вони можуть перерозподіляти неприйнятні ризики іншим партнерам – сільськогосподарським виробникам і споживачам – без надання відповідної компенсації.

Державна підтримка дозволяє лише частково знизити вплив ризиків на агробізнес. Для цього можуть використовуватися різні програми і законодавчі документи, які спрямовані на боротьбу з факторами ризиків. Але такі заходи зазвичай не усувають основних причин неадекватного розподілу ризику.

Основним інструментом з управління і розподілу ризиків є забезпечення адекватного рівня конкуренції на всіх ланках ланцюга «виробництво – переробка – дистрибуція – споживання». Інфраструктурні інвестиції і державна підтримка дослідницької і консультативної діяльності мають велике значення для розвитку даного сектору економіки, а також дозволяють більш рівномірно розподілити ризики вздовж всього ланцюга агробізнесу.

Література

1. Вітлінський В.В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику./ Вітлінський В.В. – К.: ЕМІУР. 1996. – 212с.
2. Вітлінський В.В. / Вітлінський В.В., Наконечний С.І., Шарапов О.Д. Економічний ризик і методи його вимірювання. – К.: Измн, 1996. – 400с.
3. Бачкан Т / Бачкан Т., Мемена Д. Хозяйственный риск и методы его измерения. – М.: Экономика, 1979 -256с.
4. Чугаєвська С. В. Форми інтеграційних процесів в молокопереробному підкомплексі в сучасних ринкових умовах / С. В. Чугаєвська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2004. – № 1 (27). – С. 328-332.
5. Шкурко В. Методичні підходи щодо визначення ринків збуту молокопродуктів / В. Шкурко // Економіка АПК. – 2002. – № 3. – С. 92-94.